

Politică și planificare lingvistică: varietățile ale limbii române în Europa de sud-est

Olujić, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:846353>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-13**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ROMANISTIKU
KATEDRA ZA RUMUNJSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

JEZIČNA POLITIKA I JEZIČNO PLANIRANJE: VARIJETETI RUMUNJSKOGA U
JUGOISTOČNOJ EUROPI
Diplomski rad

Studentica: Valentina Olujić
Mentor: doc.dr.sc. Petar Radosavljević

Zagreb, siječanj 2021

UNIVERSITATEA DIN ZAGREB
FACULTATEA DE ȘTIINȚE UMANISTE ȘI SOCIALE
DEPARTAMENTUL DE ROMANISTICĂ
CATEDRA DE LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNĂ

POLITICĂ ȘI PLANIFICARE LINGVISTICĂ: VARIETĂȚI ALE LIMBII ROMÂNE ÎN
EUROPA DE SUD-EST
Lucrare de masterat

Studentă: Valentina Olujić
Îndrumător: Dr. Petar Radosavljević

Zagreb, ianuarie 2021

CUPRINS

1. INTRODUCERE.....	4
2. POLITICĂ LINGVISTICĂ.....	5
2.1. PLANIFICARE LINGVISTICĂ ȘI TIPOLOGIA EI.....	8
3. ROMANIZARE. FORMAREA ȘI STANDARDIZAREA LIMBII ROMÂNE MODERNE.....	12
4. POLITICA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA.....	17
4.1. POLITICA LINGVISTICĂ ÎN U.R.S.S. ȘI R.S.S.M.	17
4.2. PROBLEMA DENUMIRII LIMBI.....	19
5. IDIOMURILE ROMANICE DIN BALCANI: ORIGINEA, CONTROVERSELE ȘI STATUSU POPOARELOR <i>ROMÂNEȘTI</i>	21
5.1. AROMÂNII.....	23
5.2. MEGLENOROMÂNII.....	26
5.3. ISTROROMÂNII.....	27
6. VORBITORI DE DACOROMÂNĂ DIN AFARA GRANIȚELOR ROMÂNIEI	278
6.1. ROMII BĂIEȘI.....	28
6.2. COMUNITATEA ROMÂNNOFONĂ ÎN REPUBLICA SERBIA	29
6.3. COMUNITATEA ROMÂNNOFONĂ ÎN BULGARIA	32
6.4. COMUNITATEA ROMÂNNOFONĂ ÎN UNGARIA	32
7. POLITICA LINGVISTICĂ ȘI POLITICA EDUCAȚIONALĂ A MINORITĂȚILOR NAȚIONALE ÎN REPUBLICA CROAȚIA	33
8. CONCLUZIE.....	37
9. SAŽETAK.....	38
10. BIBLIOGRAFIE.....	39

1. INTRODUCERE

Limba este o activitate umană fără de care o societate nu ar putea funcționa. Fiind un mijloc de comunicare, limba face posibil comunicarea membrilor unei comunități vorbitoare. Odată ce a devenit clar că limba este unul dintre cei mai importanți factori determinanți ai identității și un factor puternic în unirea popoarelor, limba a început să fie studiată pe scară largă cu scopul unificării și standardizării acesteia. Limba a devenit obiect de studiu al științelor politice și în scurt timp a devenit mijloc de manipulare pentru realizarea scopurilor ideologice.

În lucrarea această de masterat va fi descris rolul limbii în crearea statelor și națiunilor noi. Lucrarea tratează descrierea noțiunii de stat de noi; politică și planificare lingvistică, iar în capitolul al treilea va fi descrisă formarea limbii române și rolul Școlii Ardelene în standardizarea și unificarea limbii române. Situația lingvistică și politică a Republicii Moldova care este descrisă în capitolul care urmează este cel mai bun exemplu al rolului limbii în creării unei națiuni noi. Va fi descrisă crearea *limbii moldovenești* ca un rezultat al rusificării forțate precum și problema denumirii limbii în perioadă postsovietică.

În capitolul al cincilea sunt prezentate teoriile despre originea idiomurilor romanice din Balcani și statutul acelor idiomuri – aromână și meglenoromână. Lucrarea va arăta că vorbitorii varietăților ale limbii române din Balcani în majoritatea nu se bucură de dreptul de a-și folosi limba maternă în domeniul public. Excepțiile sunt Macedonia de Nord și Serbia care au organizat școlile cu predare în limba maternă. Capitolul al șaselea tratează tema vorbitorilor de dacoromână din afara granițelor României. Este prezentată situația a istroromânilor și romilor băieși în Croația și sunt descrise comunitățile românofone din Serbia, Bulgaria și Ungaria. Politică lingvistică și politica educațională a minorităților naționale în Croația, ca și reforma curriculară, sunt descrise în ultimul capitol al lucrării.

2. POLITICĂ LINGVISTICĂ

Deși un fel de politica lingvistică a existat încă de la începutul existenței umane, conceptul de politica lingvistică a apărut relativ târziu în literatura lingvistică, în anii șaptezeci ai secolului trecut (Škiljan, 1988: 7). Ecaterina Hlihor scrie că în afară conceptului acesta, cercetătorii folosesc și concepte precum sunt *amenajare lingvistică*, *planificare lingvistică* și *glotopolitică* (Hlihor, 2017: 115). D. Škiljan în studiul său oferă câteva definiții ale politicii lingvistice, una dintre ei este a lui Lj. Rajić: politica lingvistică este „o serie de proceduri prin care instituții, grupuri sau indivizi dintr-o societate influențează în mod indirect sau direct limbajul, utilizarea limbii și situația lingvistică într-un segment al societății, al întregii societăți sau în mai multe societăți sincrone”¹ (Škiljan, 1988:8). Škiljan definește politica lingvistică că „o serie de activități raționale și în mare parte instituționalizate prin care o societate influențează formele lingvistice de comunicare publică și formarea conștientizării participanților săi despre aceste forme”² (Ibidem). E. Hlihor în studiul său dă definiție a politicii lingvistice din ghidul elaborat de Uniunea Europeană în care scrie că politica lingvistică este o „acțiune voluntară, oficială sau militantă, destinată a interveni asupra dezvoltării limbilor” (Hlihor, 2017:119). Ea susține că politicile lingvistice au devenit obiect de studiu al științelor politice și lingvistice după falimentul sistemului colonial când statele nou create s-au confruntat cu diversitatea lingvistică a societăților pe care le administrau (Hlihor, 2017: 117). În continuare scrie că sub aspect istoric, „crearea, impunerea și menținerea unei singure limbi într-o comunitate politică este parte a procesului european de apariție și consolidare a statului-națiune în secolul al XIX-lea” (Hlihor, 2017: 119). Hlihor consideră că politicile lingvistice naționale sunt eficiente doar când sunt acceptate de majoritatea și de minorități și rezemate de un sistem de învățământ obligatoriu care conduce proces de educare în limba oficială, adică națională (Hlihor, 2017: 120).

Sue Wright (2010: 7) consideră că politica și planificarea lingvistică au apărut simultan cu naționalism. Ideile naționalismului romantic german și teoria republicanismului francez au atras atenția și interes între comunități care tindeau spre statutul de stat independent. Mulți oameni de știință din țările colonizate încercau activ să codifice, standardizeze și să extindă o limbă pentru comunitatea lor în vederea să aibă o dovadă care ar legitima înființarea unui stat

¹ „...skup postupaka pomoću kojih institucije, grupe ili pojedinci u jednome društvu neposredno ili posredno utiču na jezik, upotrebu jezika i jezičku situaciju u jednom segmentu društva, celom društvu ili u više sinhronih društava”

² „skup racionalnih i uglavnom institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih sudionika o tim oblicima”

independent (Wright, 2010: 7). Wright continuă că după obținerea independenței, o școală ar lua scena cu rolul de a elimina diferențele dialectale și de a promova o limbă națională unică ca mediu prin care vor fi efectuate toate treburile statale și care vor unifica toții cetățeni într-o singură comunitate (Wright, 2010: 7). Așa crede și Hlihor care scrie că naționalismul în România a jucat un rol-cheie în formarea limbii naționale unitare cu începutul în secolele XVIII-XIX (Hlihor, 2017: 134). Cu eforturi Școlii Ardelene, cristalizarea limbii române moderne în spațiul transilvănean și în cel basarabean a fost, Hlihor scrie, „o condiție a formării conștiinței naționale și o cale spre unitatea statului modern român” (Hlihor, 2017: 123). După înfăptuirea unirii și realizarea statului național în anul 1859, Hlihor afirmă că „Alexandru Ioan Cuza a adoptat mai multe acte normative a căror consecință a fost introducerea alfabetului latin”, iar „Societatea Academică Română a adoptat o serie de reguli care au condus la uniformizarea și generalizarea gramaticii, a morfologiei și a scrierii la nivel național” (Hlihor, 2017: 134).

Pentru a înțelege modul cum oamenii politici și specialiștii se implică în conservarea și promovarea unui idiom ca instrument major de comunicare, Hlihor scrie (după studiu lui Wright) că trebuie să ținem cont de trei teme majore ale domeniului politicii lingvistice:

- 1) modul în care factorul limbii a fost folosit ca un principiu de organizare, de mobilizare a energiilor, în edificarea națiunii ca formă modernă de organizare a societății;
- 2) influența proceselor de globalizare asupra comportamentelor cetățenilor acestor state naționale care ajung să interacționeze tot mai mult și mai intens;
- 3) modul în care au reacționat societățile ale căror limbi nu au avut un rol hotărâtor în construcția statului națiune, datorită contextului socio-istoric prin care modernizarea s-a produs prin intermediul unei limbi imperiale (Hlihor, 2017: 115-116).

Acestea sunt teme cu care S. Wright s-a ocupat în opera sa *Politică și planificare lingvistică. De la naționalism la globalizare*.³ S. Wright susține că politica și planificarea lingvistică ca o disciplină interferează în toate aspecte amenajării lingvistice a tuturor societăților umane. De asemenea, Hlihor (2017: 116) scrie că cercetările sociolingvistice au demonstrat că politica și planificarea lingvistică reprezintă o disciplină academică complexă care are rădăcinile în cele mai diverse domenii ale științei, precum psihologie, pedagogie, geografie, statistică,

³ op. consultată este tradusă în croată sub denumirea de *Jezična politika i jezično planiranje. Od nacionalizma do globalizacije*. Zagreb. Biblioteka Politička misao, 2010. La momentul scrierii încă nu există o traducere în română.

antropologie, etnologie, demografie, sociologie, pragmatică și bineînțeles în politică și lingvistică.

2.1 PLANIFICARE LINGVISTICĂ ȘI TIPOLOGIA EI

Înainte de apariția termenului *politica lingvistică* a existat termenul *planificare lingvistică* care a apărut un deceniu mai devreme. Termenul *planificare lingvistică* (*language planning*) a fost introdus în circulație de Einar Haugen, lingvist american de origine norvegiană, în anul 1959 „cu ocazia prezentării activităților de standardizare lingvistică efectuate în Norvegia” (Moldovanu, 2004: 140). Echivalentul francez al termenului, *planification linguistique*, scrie Moldovanu, a fost utilizat cu același sens în acea perioadă: el desemna totalitatea măsurilor luate de stat pentru standardizarea și utilizarea codului lingvistic. Ecaterina Hlihor în studiul ei *Politica lingvistică și de securitate în societatea contemporană* scrie că, potrivit lui Haugen, planificarea lingvistică este „activitatea de pregătire a normelor ortografice, a gramaticii și a dicționarelor care să reglementeze scrierea și vorbirea în comunități neomogene lingvistic” (Hlihor, 2017:109). Škiljan definește conceptul acesta ca „activitatea de abilitare a unui idiom pentru comunicare publică și acesta reprezintă mijlocul lingvistic principal pentru conducerea politicii lingvistice”⁴ (Škiljan, 1988: 40). Moldovanu în studiu său scrie că spre sfârșitul anilor șaizeci secolului trecut noțiunea *planificare lingvistică* „se folosește din ce în ce mai frecvent pentru a descrie orice intervenție din exterior asupra limbilor în vederea reglementării problemelor de natură sociolingvistică” (Moldovanu, 2004: 140).

Sue Wright scrie că stimularea convergenței lingvistice a fost o parte a dezvoltării statului național. După constituirea statului, limbă națională preia un număr mare de roluri, dintre care unul este utilitar: limba națională ca un mediu de comunicare permite statului să funcționeze eficient în viața economică și politică. S. Wright în continuare scrie că limba unificată promovează coeziune care permite statului să dezvolte o cultură comună. Lideri politici au devenit conștienți că o comunitate de comunicare unificată este calea spre construirea unui stat-națiune (Wright, 2010: 41).

Astfel este propusă tipologia planificării lingvistice de către H. Kloss, despre care în lucrările sale, pe lângă Wright, de asemenea scriu Škiljan și Moldovanu. Kloss a propus-o în funcție de aspectul limbii care constituie obiectul intervenției sociolingvistice. Moldovanu continuă că Kloss a introdus noțiunile de *planificare a corpusului limbii* (*corpus planning*) și *planificare a statutului limbii* (*status planning*). Škiljan în studiul său scrie că *planificare a statutului limbii* este un segment al politicii lingvistice care se ocupă cu formarea unei relații

⁴ „postupak osposobljavanja nekog idioma za javno komuniciranje, i ono predstavlja osnovno lingvističko sredstvo provođenja jezične politike”

relevante din punct de vedere social între idiomuri care sunt folosite într-o societate și cu selecția acestor idiomuri care vor apărea în diferite aspecte ale comunicării publice (Škiljan, 1988: 42). Moldovanu scrie că *planificare a corpusului limbii* afectează natura propriu-zisă a limbii, iar Škiljan subliniază că în practică se rezumă cel mai des la procesele de standardizare și se referă la limbajul standard. În lucrarea sa, S. Wright scrie că planificare a statutului limbii se referă la alegerea varietăți care va deveni limba oficială a statului și mediul instituțiilor sale. Procesul acesta, susține Wright, a început cu creșterea superiorității politice și economice unei anumite grupe pe un anumit teritoriu. Ea afirmă că planificarea lingvistică formală s-a desfășurat întotdeauna după formarea statului. În ceea ce privește alte idiomuri care există pe teritoriul statului și care au supraviețuit presiunile naționalismului, Wright scrie că s-au retras în domeniu privat, iar limbile minorităților au fost sub represiunea ideologiei naționale (Wright, 2010: 41-43).

Conform studiului al S. Wright, în ceea ce privește planificarea corpusului limbii, instituțiile autorizate erau stabilite în fază incipientă a naționalismului. Intervențiile lingvistice s-au întreprins în scopul să crească nivelul comprehensiunii între grupuri. Lingviștii din națiuni ale căror granițe politice dorite corespundeau cu granițele lingvistice (cum a fost situația limbii române), se concentrau mai ales la elaborarea limbii, adică la crearea termenilor necesari pentru folosirea în administrație statală și instituții publice (Wright, 2010: 47-48). Lingviștii români au început să unifice limba română în secolul al XVIII-lea. Primul pas spre unificarea limbii a fost schimbarea alfabetului chirilic care a fost utilizat în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVIII-lea. Pricină pentru conștientizarea tardivă a originii latine și a legăturii cu alte limbi romanice a fost faptul că țările române erau mult timp sub influență slavă puternică, suzeranitatea otomană și sub stăpânirea habsburgică (Wright, 2010: 50).

Conform studiului al S. Wright (2010: 41), american lingvist Robert L. Cooper a adăugat într-o tipologie planificării lingvistice și o categorie de *achiziția lingvistică*. „Achiziția lingvistică (*acquisition planning*) este un termen utilizat în general pentru a descrie toate politicile și strategiile prin care cetățenii încearcă să obțină competențe într-o limbă desemnată ca "național", "oficial" sau ca "mediu educațional" ” (Wright, 2010: 60)⁵. Potrivit lui Wright, dezvoltarea identității naționale nu a fost singurul motiv pentru introducerea sistemelor de educație în statele naționale în secolul al XIX-lea. Formele industriale de producție au necesitat

⁵ „Planiranje usvajanja (acquisition planning) termin je koji se općenito rabi da se opišu sve politike i strategije kojima se građani nastoje dovesti do kompetencije u jeziku koji se označava kao "nacionalni", "službeni" ili "medij obrazovanja””.

schimbări în educație, astfel încât răspândirea cu succes a limbii naționale a fost ajutată de presiunea industrializării și a comerțului (Wright, 2010: 62-63). Acolo unde industrializarea și construirea națiunii a avut loc mai târziu, Wright scrie ca și răspândirea alfabetizării a fost întârziată; numai jumătate din populația românească a fost alfabetizată în anul 1920 (Ibidem). Wright susține că scopul achiziției lingvistice este „socializarea tinerilor membri ai grupului în limba națiunii și discursul național” (Wright, 2010: 96).⁶

Conform studiului al S. Wright, românii din Țara Românească și Moldova se reprezentau ca o grupă separată și diferită de slavii și nu urmăreau tradițiile orientale a Imperiului Otoman. Motivul principal aspirației lor de independență a fost faptul că limba română face parte din grupul limbilor romanice. Alfabetul latin a fost introdus în anul 1860 în țările române, iar tradiția romană se remarcă prin utilizarea alfabetului latin (Wright, 2010: 50-51). Așa a fost formată „oază latină” demarcată de țările slave.

Cum este menționat mai sus, pentru a obține o limbă unitară într-o comunitate de comunicare, este necesar să crească nivelul comprehensiunii. Cei care s-au ocupat cu unificarea lingvistică, au recunoscut că modul în care se poate extinde cel mai repede o limbă este prin forma scrisă stabilă și prin regulile gramaticale, sintactice, lexicale și ortografice clare (Wright, 2010: 51). În capitolul următor vom vedea cum învățații Școlii Ardelene s-au luptat pentru unificarea limbii prin schimbarea, adică adaptarea regulilor ortografice în conformitate cu limba română.

Autorii cărții *Jeziku je svejedno* (Starčević et al., 2019: 30-31), susțin că standardizarea limbii este un angajament social și ideologic sau politic. Pe lângă standardizare, adică normare, autorii scriu cât „de util este să se facă distincția între *prescripție* și *prescriptivism*”⁷ (Starčević et al., 2019: 24). „Prescripția este un proces tehnic (deși niciodată neutru din punct de vedere social) de normare a unui anumit idiom și a formelor și structurilor sale, iar în forma sa modernă apare ca o condiție și o consecință formării unui stat național”⁸ (Starčević et al., 2019: 24). Autorii concluzionează definiția prescripției susținând că „prescripția este întotdeauna arbitrară din punct de vedere lingvistic și niciodată neutră din punct de vedere politic”⁹ (Starčević et al., 2019: 24-25). Prescriptivismul este definit ca „o mistificare procesului arbitrar de prescripție ca presupusă cântărire științifică și alegerea „celui mai bun” care limba poate oferi, fetișizarea

⁶ „socijalizacija mladih pripadnika grupe u jezik nacije i nacionalni diskurs”

⁷ „korisno je razlikovati *preskripciju* i *preskriptivizam*”

⁸ „Preskripcija je tehnički (iako nikada društveno neutralan) postupak normiranja određenoga idioma i njegovih oblika i struktura te se u svom suvremenom obliku javlja kao uvjet i posljedica formiranja nacionalne države”

⁹ „preskripcija je uvijek lingvistički proizvoljna, a politički nikad nije neutralna”

formelor prescrise, proclamarea elementelor standard ca fiind singurele corecte (...)”¹⁰ (Starčević et al., 2019: 25). Potrivit autorilor, consecința abordării prescriptive a limbajului este hipernormare dialectului standard (Ibidem). În ceea ce privește forma standard a limbajului, autorii scriu că astăzi există percepția că forma această este strict necesară în administrație publică, mass-media națională, literatură ș.a.m.d. Cu toate acestea, autorii scriu că „limbile au funcționat în toate aceste sfere (...) chiar înainte de apariția normării explicite”¹¹ (Starčević et al., 2019: 30-31). Ca un exemplu, ei dau limba latină care a servit drept *lingua franca* în părți mari ale Europei fără un tip modern de normare (Ibidem). Autorii sunt de părere că forma standard a limbajului este necesară, dar orice extremism și hipernormare sunt inutile.

Wright (2010: 51) în opera sa susține că impunerea limbii naționale standard se obține mai ușor prin codificarea și standardizarea ortografii. Codificarea este pasul al treilea al standardizării limbii conform studiului al M. Radovanović. Codificarea este procesul normativ care se ocupă cu elaborarea dicționarilor, gramaticilor și manualelor normative, scrie Radovanović (1986: 192). Prin codificare sunt prescrise mijloace care sunt considerate bune și adecvate, iar celelalte sunt condamnate, din ce provine purismul lingvistic. Conform dicționarului explicativ al limbii române online (dexonline.ro), purismul este o tendință de a elimina dintr-o limbă elementele considerate străine de originea și spiritul ei. Fiindcă purismul lingvistic a apărut cel mai des după formarea unui stat-națiune, este considerat ca o tendință foarte negativă și exagerată și de asemenea ca o consecință unei înțelegeri ultra-naționaliste a limbii.¹² Conform studiului al S. Wright, eliminarea cuvintelor de origine străină a avut un scop dublu în procesul planificării a corpusului: determina diferențe cu limbile vecine și consolida coeziunea internă. În ceea ce privește limba română, Wright scrie că lingviștii români au repudiat împrumuturi slave, grecești și turcești în favoarea cuvintelor derivate din limba latină, italiană și franceză. Ei au văzut un adăpost natural în familia limbilor romanice, iar ca drept exemplu au luat limba franceză. Acest purismul panromanice a luat o rădăcină adâncă în rândul românilor și a devenit extrem de reușit (Wright, 2010: 56-57).

¹⁰ „mistificiranje arbitrarnog procesa preskripcije kao navodno znanstvenog vaganja i odabiranja "najboljeg" što jezik može ponuditi, fetišiziranje propisanih oblika, proglašavanje standardnih elemenata jednim ispravnima (...)”

¹¹ „jezici su funkcionirali u svim tim sferama (...) i prije pojave eksplicitnog normiranja”

¹² Vezi Kordić, S. Jezik i nacionalizam. Zagreb: Durieux, 2010

3. ROMANIZARE. FORMAREA ȘI STANDARDIZAREA LIMBII ROMÂNE MODERNE

În urma războaielor daco-romane (101-106), Dacia a fost cucerită de către împăratul Traian și a devenit o provincie romană. A început „un proces intens, dinamic și rapid, de romanizare a noii provincii” (Brâncuș, 2005: 9). După dicționarului explicativ al limbii române online, romanizare este: „Acțiunea de a romaniza și rezultatul ei; imprimarea caracterului, a organizației, a civilizației romanității într-o regiune, într-o colectivitate” (dexonline.ro). Definiția a doua este poate mai clară: „Imprimare sau impunere unei țării, regiuni etc. a obiceiurilor, culturii și civilizației romane” (dexonline.ro). Deci, romanizarea ca o impunere este acțiunea politică planificată. Este clar că extinderea limbii latine nu a fost motivul principal, ci un efect. Imperiul Roman a impus provinciilor sale organizația, cultura și civilizația sa într-un mod în care poporul din teritoriul cucerit n-a putut să reziste noului sistem. Întrucât limba latină era limba administrației, armatei, comerțului și fiscalului, sau cum scrie Brâncuș (2005: 9), latina a devenit o *lingua franca*.

Romanizarea s-a accelerat după cuceririle hunice, când locuitorii orașelor romanizate au fugit în sate, unde s-au amestecat cu populația rurală insuficient romanizată, în mare parte pastorală. Prin urmare, romanizarea, care a durat numai 165 de ani, a reușit să șteargă aproape toate urmele existenței dacilor și limbii dacice, iar latina vulgară s-a suprapus peste limba dacă și a devenit fondul limbii române așa cum este și al altor limbi romanice. Sosirea slavilor a rupt legăturile cu restul Romaniei (Europei latine) și nu a fost până în secolul al XVII-lea când români au devenit conștienți despre latinitatea a limbii sale materne (Brâncuș: 2005, Frațila: 2012).

Despre originea latină la sfârșitul secolului al XVII-lea, primul cronicar moldovean Grigore Ureche scrie opera *Letopisețul Țării Moldovei* (între 1642-1647). Într-un capitol intitulat *Pentru limba noastră moldovenească* Ureche scrie următoarele:

„Așijderea și limba noastră din multe limbi este adunată și ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcară că de la Râm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate. Cum spune și la *prédosloviia létopisețului celui moldovenescu* de toate pre rând: ce fiindu țara mai de apoi ca la o slobozie, de prinprejur venindu și discălicându, din limbile lor s-au amestecat a noastră: de la râmléni, céle ce zicem latină, pâine, ei zic panis, carne, ei zic caro, găină, ei zicu galena, muieria, mulier, fâmeia, femina, părinte pater al nostru, noster, și altile multe din limba latinească că de ne-am socoti pre amăruntul, toate cuvintele le-am înțeleage.” (ro.wikisource.org)

Deși a greșit etimologia celor două cuvinte (femeie provine din *familia*, părinte din *parentem*) Ureche este bine conștient de originea lor latină și susține că ei sunt de descendența romană (*de la Râm ne tragem*). Alături de alți autorii secolului al XVII-lea cum sunt Miron Costin (*De neamul moldovenilor*) și stolnicul Constantin Cantacuzino (*Istoria Țării Românești*), Ureche a dezvoltat ideile perioadei precedente, așază istoria românilor pe fundalul originii sale latine (Bărbulescu, M. et al., 2014:227).

Școala Ardeleană a fost o „mișcare ideologică națională iluministă” (Istrati, Jacota-Dragan, 2016) care a deschis calea spre standardizării limbii române. Reprezentanții ei au fost Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ion Budai Deleanu. Cum este menționat, școala a provenit sub influența iluminismului, o mișcare intelectuală, ideologică și culturală care a apărut în secolele XVII-XIX în țările europene. După studiul Nataliei Istrati și Olgăi Jacota-Dragan (2016: 117), iluminismul a apărut mai întâi în Transilvania, apoi în celelalte două țări române: în Țara Românească iluminismul a fost reprezentat de Gheorghe Lazăr și Ion Heliade Rădulescu, iar în Moldova de Gheorghe Asachi. În studiul lor, Istrati și Jacota-Dragan (2016: 117) afirmă că „iluminismul românesc nu a fost o simplă preluare și o imitație a iluminismului european, ci o mișcare cu particularități specifice, care a pus, în mare măsură, bazele culturii române moderne, contribuind și la dezvoltarea gândirii filosofice”. Școala Ardeleană a fost lupta pentru câștigarea drepturilor sociale, economice și politice a populației românești. Așa scriu și Istrati și Jacota-Dragan în studiul lor: „Școala Ardeleană s-a caracterizat prin analiză amplă și soluționarea progresistă a celor mai importante probleme ale vremii: lupta românilor pentru drepturi și libertăți politice, pentru dezvoltarea culturii naționale, critica ordinii de drept și a ordinii economice feudale, dezvoltarea învățământului în limba română, răspândirea științei și culturii în rândul maselor, promovarea filosofiei raționaliste, iluministe, critica superstițiilor, scrierea istoriei poporului român” (2016: 117). Irina-Maria Manea (historia.ro) de asemenea scrie următoarele: „prin iluminism se atacă fundamentele absolutismului în viața politică, pe cele ale dogmatismului în știință și religie, introducându-se o perspectivă mai critică și sistematică, în ciuda mecanismului său ușor rudimentar, care caută să articuleze toate cunoștințele despre lume și societății într-o singură construcție echilibrată și sintetică.”

Referindu-se la A. Densusianu, Victor V. Grecu în studiul lui scrie că reprezentanții Școlii Ardelene au realizat că problemă a perioadei respective a fost „instruirea, cultivarea poporului ce se putea realiza, în mare măsură, numai prin cultivarea limbii române” (2010: 174-175). De aceea, corifeii Școlii Ardelene s-au ocupat cu scrierea gramaticii, normarea limbii, traduceri, promovarea culturii etc. Lucrarea lor a influențat foarte mult la dezvoltarea și unificarea limbii

române literare. După studiu lui Istrati și Jacota-Dragan, Samuil Micu, primul reprezentant de seamă a Școlii Ardelene, a tradus în limba română o serie de lucrări filosofice germane (2016: 117). Este important să menționăm că S. Micu și Gheorghe Șincai au fost autorii primei gramaticii române tipărite în anul 1780 cu numele *Elementa linguae dacoromanae sive valahicae*. Istrati și Jacota-Dragan scriu ca Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi s-au preocupat cu organizarea învățământului în limba română și propagarea culturii (2016: 118). Conform studiului lui Dumitru Draica, aproape toți învățații Școlii Ardelene au fost autori de ortografii, gramatici și dicționare. Susține că ortografia a reprezentat domeniul în care lipsa de unitate era mai pronunțată. Draica (2014: 168) se referă la Școala ardeleană și limba română de A. Nicolescu și cită următoarele: „Ortografia reprezenta pentru ei nu numai totalitatea regulilor prin care se stabilea scrierea corectă a cuvintelor românești” în vederea unificării limbii, „ci și un mijloc important pentru a demonstra originea latină a limbii române”. Draica continuă că, în primul rând, a trebuit să se înlocuiască alfabetul chirilic și să adopte alfabetul latin. Este de acord cu Nicolescu care scrie că: „corifeii Școlii Ardelene au intuit că introducerea alfabetului latin în scrierea limbii române însemna o etapă decisivă în procesul de realizare a unității limbii literare” (Draica, 2014: 169). Despre ortografia română Petru Maior a publicat în anul 1819 opera sa sub numele de *Ortographia romana sive latino-valachica*. Reprezentantul Școlii Ardelene de mare importanța a fost Ion Budai Deleanu care, în mare măsură, s-a preocupat de crearea unei limbi literare moderne. Draica scrie că Deleanu propunea reforma ortografiei limbii române prin adoptarea alfabetului latin, ordonarea după reguli gramaticale și fixarea unor norme precise pentru limba scrisă. Mai scrie și despre purismul pe care Deleanu a propus:

„Mai recomanda o selecție riguroasă a termenilor, prin acceptarea celor cu o largă circulație internațională, și eliminarea regionalismelor. Cere înlocuirea termenilor de origine maghiară, turcă, slavă, greacă, albaneză cu sinonime latinești, dacă sunt, în general, cunoscute” (Draica, 2014: 170).

Draica a citat și Bedeleanu însuși: „limba română trebuie să fie scrisă cu litere latine adaptate spiritului limbii”, atrăgând atenția că „nu gramatica ortografiei, ci ortografia trebuie să urmeze gramaticii”. Deleanu a susținut, conform articol lui Draica, că limbă română este continuatoarea latinei populare vorbite în Dacia, ca și Petru Maior, iar S. Micu și Șincai considerau că română are la bază latina clasică. Ion Budai Deleanu a încercat, prin opera lingvistică lui, să demonstreze latinitatea limbii române și este printre primii care afirmă descinderea limbilor romanice din latina populară, prezentând și importanța limbilor băștinașe în formarea noilor limbi (Draica, 2014: 170) Draica accentuează că Deleanu este primul lingvist care face o investigație etimologică științifică a vocabularului și a structurii gramaticale a limbii române.

Mai ales, cum scrie Draica, Deleanu și-a redactat pentru prima oară, gramatica în limba latină; întreaga sa operă istorică fiind scrisă în latină. Draica susține că din cele 62 de volume inventariate la moartea lui Deleanu, 47 erau în latină (Draica, 2014: 171).

Conform aceluiași studiu lui Draica (2014: 174) activitatea reformatoare a Școlii Ardelene, în ceea ce privește limba română, a fost urmarea firească a identificării originii și structurii ei latine și a înrudirii cu celelalte limbi romanice. Trebuie să se sublinieze că lucrarea a reprezentanților Școlii Ardelene și altor autori din acea perioadă este de un mare merit deoarece ei au adus un aport fundamental la constituirea culturii, artei, literaturi naționale și unificării limbii române. O astfel de părere au și Nicolae Felecan și Oliviu Felecan care în studiul lor (2017: 76) scriu următoarele:

„Școala Ardeleană a creat, în cultura românească, bazele unei tradiții de preocupări asupra limbii române cu acestea, continuate de marii lingviști de mai târziu: B. P. Hasdeu, Ovid Densusianu, Al. Philippide, Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu, I. A. Candrea, Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, Dimitrie Macrea, Gheorghe Ivănescu, Gavril Istrate, Marius Sala, Gheorghe Chivu ș.a.”

Prin urmare, lucrarea învățaților Școlii Ardelene a încurajat înființarea unei instituții centrale pentru promovarea creației limbii române literare. Pentru întocmirea unui dicționar și unui glosar al limbii române s-a întemeiat în anul 1866 *Societatea Literară Română* care și-a început însă activitatea în anul următor sub numele de *Societatea Academică Română*. În 1879 instituția această a fost declarată institut național sub numele de *Academia Română* (acad.ro).

Academia Română ca o instituție oficială a fost actor unei politici lingvistice care „era în acord cu eforturile politice de obținere a unității teritoriale și de recunoaștere a existenței naționale” (Haja, 2019: 17). După articolului al Gabrielei Haja, autorii primului dicționar academic *Dicționarul limbei române*, A.T. Laurian și I. C. Massim aspirau la purismul și neologizare radicală a vocabularului. Dicționarul lor „respectă formula a secolului al XIX-lea ‘o limbă, un popor, o națiune’, care a stat la baza alcătuirii statelor naționale, a identităților naționale” (Haja, 2019: 18). Rodica Zafiu crede că dicționarul este „o ilustrare perfectă a purismului latinist datorită ortografiei sale, explicațiilor etimologice, cuvintelor latine împrumutate și, mai ales, excluderii tuturor cuvintelor a căror origine probabil nu era latină”¹³ (Zafiu, 2020: 266).

¹³ „...a perfect illustration of the Latinist purism due to its orthography, the etymological explanations, the Latin loanwords and especially to the exclusion of all the words whose origin was presumably not Latin”

După unii lingviști care au o viziune negativă asupra purismului lingvistic, acesta apare ca un produs politic al statelor nou formate și este consecința a înțelegerii naționaliste a limbii. În Enciclopedia croată definiția purismului conține o notă pozitivă: (...) „grijă pentru propria limbă, rezistând la aportul excesiv de elemente de limbă străină”¹⁴. Indiferent dacă este un fenomen pozitiv sau negativ, este cu siguranță un instrument al politicii lingvistice, iar faptul este că în istorie purismul a apărut cel mai adesea în timpul creării noului stat. După studiul lui Rodică Zafiu (2020: 265), în cultura românească au apărut două tipuri de purisme: „cel mai vizibil a fost purismul latinist programatic, ilustrând o combinație specifică între purismul xenofob și reformist. Acesta a fost asumat oficial de Academia Română în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și a fost abandonat spre sfârșitul secolului”¹⁵. Purismul a fost o parte a procesului așa-zis *relatinizare* sau *reromanizare*, adică scopul era reintroducerea formelor latine și împrumutarea cuvintelor și modelelor gramaticale din limbile romanice moderne, interzicând totodată elemente slavice, grecești și turcești. Despre al doilea tip de purism scrie că în general a fost „văzut ca reacția la primul, a fost preponderent antineologic, arhaizant și etnografic și s-a manifestat în prima jumătate a secolului al XX-lea”¹⁶ (Zafiu, 2020: 266).

Purismul a trezit creativitatea la filologi și scriitori români și, cu toate că a fost „o epurare”, a îmbogățit limba română cu cuvinte învățate și a modernizat-o. Deși limba română a devenit standardizată, procesul standardizării unei limbi nu se încheie niciodată, iar purismul este întotdeauna activ din cauză inovațiilor cotidiene (tehnologice ș.a.). De asemenea, din cauză globalizării limbii engleze se pune accentul pe cultivarea limbii și păstrarea particularităților sale.

¹⁴ „skrb o vlastitom jeziku opiranje pretjeranomu unosu stranih jezičnih elemenata”

¹⁵ „...the most visible was the programmatic Latinist purism, illustrating a specific combination between the (selectively) xenophobic and reformist purism. This was officially assumed by the Romanian Academy in the second half of the 19th century and was abandoned towards the end of the century”

¹⁶ „...seen as a reaction to the former, predominantly anti-neologic, archaizing and ethnographic and manifested itself in the first half of the 20th century”

4. POLITICA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Moldova este una dintre țările care au fost colonizate și cărora li s-a impus limba țării colonizatoare. De aceea, după destrămarea Uniunii Sovietice, Moldova s-a confruntat cu o problemă noilor politici lingvistice pe care trebuia să le adopte. Conform studiului Elenei Oteanu, politica lingvistică a servit drept instrument de bază pentru constituirea identităților naționale non-ruse. Ea susține că o problema fundamentală pentru statele ieșite din componența imperiului „este reglementarea unei funcționări echitabile a limbii națiunii titulare și a limbii ruse”, având în vedere „faptul că majoritatea reprezentanților națiunilor non-titulare din fostele republici sovietice sînt ruși sau vorbitori de limbă rusă” (Oteanu, 2003: 2).

4.1. POLITICA LINGVISTICĂ ÎN U.R.S.S. ȘI R.S.S.M.

Studiul Elenei Oteanu arată că prima etapă a construcției lingvistice¹⁷ care a luat loc în perioada 1917 până la începutul anilor 30, a sprijinit dezvoltarea limbilor naționale locale. Fiindcă limbă este o determinare a identității naționale, crearea unei noi limbi implică crearea unei noi identități. Igor Cașu în lucrarea sa susține că politică națională sovietică în Basarabia a avut „scop crearea unei identități naționale ‚moldovenești’, deosebite de cea românească” (Cașu, 2000: 154). Conform studiului lui Oteanu, Gheorghe Negru susține că „peste câteva luni de la formarea republicii autonome, ‚tovarășii ucrainenii au fericit partidul cu o descoperire nouă, o nouă teorie, cum că moldovenii și românii sînt două populații diferite aproximativ cum sînt ucrainenii și rușii’, descoperire care a impus ‚o serie de concluzii în scopul politicii și construcției culturale în Moldova Sovietică, referitoare la limbă, grafie și cultură în ansamblu” (Oteanu, 2003: 5). În etapă această, conform studiului lui Oteanu, au apărut două dicționare rus-moldovenesc și moldovenesc-rus, ca și o gramatică a limbii moldovenești (Ibidem). Bojoga în lucrarea sa scrie că în perioadă interbelică, când Basarabia a făcut parte din România Mare și în timp ce normele limbii române literare funcționau la nivelul întregii societăți, în stînga Nistrului, în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, „în contextul politicii lingvistice sovietice, sunt elaborate o nouă identitate și o nouă limbă” (Bojoga, 2015: 115).

A doua etapă a construcției lingvistice pe care Oteanu a numit-o ca stalinistă și poststalinistă, a început cu schimbarea ideologică a politicii sovietice care a fost orientată spre o centralizare prin intermediul rusificării forțate (Oteanu, 2003: 6). Oteanu continuă că în anul 1936 a început implementarea unei noi reforme ortografice care a rezultat în adoptarea grafiei

¹⁷ Oteanu scrie că noțiune această a fost supranumită de lingvistul rus Raymond Piotrowski.

chirilice în varianta ei rusă de către majoritatea popoarelor în URSS. Doi ani mai târziu, Comitetul Central a declarat obligatorie studierea limbii ruse în toate școlile URSS (Ibidem). În ceea ce privește situația moldovenilor, Birou Comitetului Regional Moldovenesc a prezentat grafia latină și utilizarea acesteia ca românizarea limbii moldovenești și de aceea declara necesară trecerea scrisului moldovenesc la grafia rusă (Ibidem).

Conform studiului al Oteanu, când Basarabia a fost anexată de Uniunea Sovietică și când a fost creată R.S.S. Moldovenească, procesul de construire a noii identități moldovenești s-a făcut mai intens, iar bază acestei identități a trebuit să fie așa-zisa limbă moldovenească (Oteanu, 2003: 7). Aceeași părere este împărtășită și de Bojoga care în lucrarea sa scrie că după formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, oficialitățile sovietice au impus noua limbă moldovenească, provenită „dintr-un grai vorbit în Transnistria, deci, la periferia cea mai îndepărtată a limbii române comune” (Bojoga, 2015: 115). În continuare, Bojoga scrie că „doctrina limbii moldovenești a însemnat orientarea forțată spre graiul local și spre limba vorbită, interzicerea alfabetului latin, haosul ortografic și ortoepic, intruziunea masivă în lexic a rusismelor” (Bojoga, 2015: 116). Oteanu susține că în aceeași perioadă a venit purismul lingvistic pe scena; a început „lupta pentru purificarea limbii moldovenești de influențele străine de origine latină, adică româno-franceze” (Oteanu, 2003: 7). Bojoga are o atitudine aspră față de limba moldovenească și o definește ca un construct stalinist, ca o limbă română cu sintaxă rudimentară și cu un vocabular extrem de redus și rusificat (Ibidem). În ceea ce privește utilizarea limbii moldovenești în învățământul public, Inga Druță în articolul său (2014: 29) scrie că în perioada postbelică în instituțiile de învățământ preuniversitar și universitar se utiliza terminologia tehnică și științifică rusă și subliniază faptul că o astfel de terminologie nu există deloc în limba moldovenească, adică în limba română. Oteanu este de părere că cea mai controversată problema a fost privire la originea limbii moldovenești. Ea scrie că unii susțineau originea latină, iar alții cea slavă a limbii moldovenești. Prin urmare, s-a găsit o soluționare „la sesiunea unită a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură și a Institutului de Lingvistică de la Moscova din 1951, când a fost acceptată teoria originii latine a limbii moldovenești, accentuându-se totuși caracterul ei de sine stătător, independent de limba română” (Oteanu, 2003: 7). Oteanu și Bojoga în lucrările sale scriu că după anii 1960 a început să se facă primii pași înspre apropierea de normele literare ale limbii române (Bojoga, 2015: 116); a început o campanie cultivării a limbii în publicații, în emisiuni radiofonice și televizate (Oteanu, 2003: 9). „Românismele” au început să fie acceptate, iar dicționarele moldovenești s-au identificat cu dicționarele românești. Prin urmare, lingviștii au început să vorbească despre dezvoltarea așa-

zisei limbi moldovenești, „deși se avea în vedere repunerea în drepturile ei firești a limbii române literare” (Ibidem).

4.2. PROBLEMA DENUMIRII LIMBI

Conform studiului lui Oteanu, Republica Moldova a fost prima dintre foste statele sovietice care a adoptat alfabetul latin. În continuare scrie că trecerea la alfabetul latin de la alfabetul chirilic a semnatificat reconfirmarea originii latine a limbii „moldovenești” (Oteanu, 2003: 37). Bojoga în lucrarea sa scrie că o scurtă perioadă între anii 1991-1994 era o euforie generală când limba română a avut un prestigiu înalt la nivelul întregii societăți. Limba română a fost utilizată în instituțiile publice și a fost crezut că va ajunge să funcționeze în toate sferele sociale (Bojoga, 2015: 117).

Dar cum este în orice politică, așa și politica lingvistică are „actorii” săi. Aceștia s-au preocupat cu problema denumirii limbi care este în ziua de azi o chestiune arzătoare în Republica Moldova. Bojoga susține că actorii ai politicii lingvistice sunt specialiștii în limbi sau filologii, instituțiile puterii sau politicienii și comunitatea de vorbitori. Conform lucrării sale, în anul 1994 a fost adoptată Constituția Republicii Moldova al cărei art. 13 stipulează că „Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească funcționând pe baza grafiei latine”. Bojoga este de părere că apelativul *limba română*, de când Constituția a fost adoptată, a devenit ostracizat și tabuizat, ca și marginalizat tot mai mult la nivel oficial. Mai scrie că în același timp limba română a fost promovată de către elitele intelectuale de la Chișinău și blamată de către politicienii comuniști. Susține că opinia lingviștilor de la Academia de Științe a Moldovei nu a fost luată în considerare în timpul realizării Constituției (Bojoga, 2015: 107-117).

La 5 decembrie 2013 Curtea Constituțională a pronunțat hotărârea că limba oficială a Republicii Moldova este limba română. Conform site-ului oficial al Curții Constituționale (constcourt.md) autorii sesizării depuse la 26 martie 2013 și 17 septembrie 2013, cu doamna Ana Guțu în frunte, au decis că limba oficială a Republicii Moldova este limba română, și nu „limba moldovenească în baza grafiei latine”, precum este formulat în articolul menționat mai sus. Bojoga scrie că comuniștii și socialiștii au criticat dur decizia Curții Constituționale, iar elitele intelectuale au salutat-o cu mult entuziasm (Bojoga, 2015: 108). Bojoga în lucrarea sa critică aspru activitățile comuniștilor care au adus „în scenă figura colectivă a poporului, vorbind în numele acestuia: ‘Doar poporul Moldovei este drept să decidă în care direcție să se miște, cum să se numească, în ce limbă să vorbească!’” (Bojoga, 2015:113). Bojoga este de părere că:

„În realitate, socialiștii și comuniștii devalorizează limba română, îi denigrează prestigiul, îi mistifică istoria, îi compromit prezentul. Ei nu au renunțat niciodată la strategia de odinioară, aplicată în fosta R.A.S.S. Moldovenească, în vederea creării unei identități moldovenești aparte, prin aplicarea unei metode perfide: stabilind o antinomie între limba română și graiul moldovenesc local” (Bojoga, 2015: 113).

Bojoga crede că renunțarea definitivă la apelativul limba moldovenească depinde de voința politică de la Chișinău (Bojoga, 2015: 120). Atâta timp cât partidul comunist sau socialist este la putere, este puțin probabil ca apelativul *limba moldovenească* va fi schimbat cu *limba română* în art. 13 al Constituției a Republicii Moldova. În loc de finalul acestui capitol este inclusă opinia despre limba moldovenească a lui Coșeriu, citată din lucrarea Eugeniei Bojoga:

„A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și utopie, și din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural” (Bojoga, 2015: 107).

5. IDIOMURILE ROMANICE DIN BALCANI: ORIGINEA, CONTROVERSELE ȘI STATUS POPOARELOR ROMÂNEȘTI

Originea dialectelor limbii române este o chestiune controversată a diferitelor domenii științifice. Brâncuș (2005: 62) în lucrarea sa scrie că a existat o unitate română pe ambele părți ale Dunării. El fundamentează teza sa cu dovezi lingvistice care arată că dialecte românești împărtășesc cuvintele de origine slavă: „(...) *coasă, gol, lopată, nevastă, rană, slab, trup*, etc., ceea ce reprezintă o dovadă că românii de la nord și de la sud de Dunăre formau o unitate, erau în legături strânse unii cu alții” (Brâncuș, 2005: 62). Brâncuș menționează pe Al. Philippide care are o altă părere și „susține că românii din nordul Dunării ar fi venit din sudul fluviului” (2005: 63).

În literatura românească, teoria pe care o susține Brâncuș este mai acceptată; și filologul Ivănescu susține că poporul român „s-a născut atât la nordul, cât și la sudul Dunării” (Ivănescu, 1980: 78). N. Saramandu despre „extensiunea spațiului romanizat în sudul Dunării” că linia Jirecek care „delimitează două zone de influență culturală – latină la nord, greacă la sud –,” nu reprezintă „limita meridională a teritoriului romanizat” (Saramandu, 2016: 9).

Dialectologia românească modernă a început să se ocupe cu cercetările idiomurilor balcano-romanice la sfârșitul secolului al XIX-lea (Kovačec, 1993: 131). În dialectologia românească s-a stabilit o convingere că limbă română este reprezentată de patru dialecte cărora lingviștii au dat numele învățate: dacoromână, aromână (sau macedoromână), meglenoromână și istroromână (Kovačec, 1993: 132). Kovačec în articolul său scrie că unii lingviștii, precum Alexandru Graur și Ion Coteanu, consideră că dialectele din sudul Dunării trebuie tratate ca limbi romanice separate (Ibidem). Aceeași părere este și Elena Slave, care „subliniază că, cu mari rezerve, s-ar putea spune că în trecut, idiomurile balcano-romanice de la sudul Dunării erau dialecte ale limbii române, dar după constituirea limbii naționale (=standard) române, acest lucru nu mai este posibil (pentru că limba română standard, niciodată și nicăieri, nu a fost limba standard pentru comunitățile de vorbitori de aromână, meglenoromână și istroromână)”¹⁸ (Kovačec, 1993: 133). Lingviști români, scrie Kovačec (1993: 132), susțin că cele patru dialecte sunt dialecte istorice ale limbii române care au dezvoltat din limba română comună, legătura principală între ei. Kovačec susține că, din punct de vedere genetic, aromână,

¹⁸ „ističe da bi se, uz velike rezerve, možda i moglo reći da su u prošlosti balkanskoromanski idiomi južno od Dunava bili dijalekti rumunjskog jezika, ali nakon konstituiranja rumunjskog nacionalnog (=standardnog) jezika to više nije moguće (jer rumunjski standardni jezik nikada i nigdje nije bio standardnim jezikom značajnijih zajednica govornika arumunjskoga, meglenorumunjskoga i istrorumunjskoga)”

meglenoromână și istroromână erau dialecte ale limbi române comune, dar relațiile între idiomurile acestea de la sudul Dunării și română la nordul fluviului au încetat să mai existe în Evul Mediu (Kovačec, 1993: 136).

O altă problema care apare în literatura științifică și prinde confuzie despre vorbitorii de *dialecte* românești este autointitularea lor. Adina Berciu-Drăghicescu în opera sa *Românii din Balcani*, referindu-se la Cristea Sandu Timoc, scrie că „locuitorii de origine romanica din sudul Dunării” se declară români: „În documente cel mai des sunt numiți cu apelativul de *români*, așa cum ei înșiși se autointitulau, considerându-se parte componenta a națiunii române” (1996: 5). Pe de altă parte, Kovačec în articolul său scrie că vorbitori de idiomurile balcano-romanice „chiar dacă sunt conștienți de particularitățile limbii lor, și într-o oarecare măsură, de legătura lor cu limba română, de obicei nu asociază nicio particularitate națională sau lingvistică cu ea”¹⁹ (1993: 136). Kovačec susține că toți istroromâni se declară croați, meglenoromâni în Macedonia de Nord se declară macedoneni, iar în Grecia greci. Ceea ce privește aromânii, după părerea lui Kovačec, „nu există niciun sentiment mai dezvoltat de etnie și cultură între aromânii din unele țări balcanice; și mai ales nu de unitate națională, sau un sentiment de apartenență la aceeași patrie”²⁰ (1993: 137). Un caz interesant s-a petrecut în Albania. Cercetătorul Viorel Stănilă a prezentat cum cuvântul *cioban* (alb. *çoban*) a început să se folosească ca etnonim, iar cuvântul *ciobăneasca*, limba ciobanilor (alb. *çobanisht*), ca glotonim: „ (...) tinerii albanezi, fie ei de origine aromână sau nu, înțelegeau că mă refer la aromâni sau la aromână doar atunci când foloseam termenii „çoban”, respectiv „çobanisht” (Stănilă, 2006: 2). În teză sa de doctorat, Micle Ionel Călin a exprimat prin parafraze o definiție a noțiunii *etnie* a lui Filip Ipatiov: „(etnia) cristalizându-se într-o perioadă îndelungată pe un anumit teritoriu chiar din grupuri umane de origini diferite, dar care ajung să împărtășească o serie de valori comune precum limba, religia, valorile sociale, cultura” (2013: 11). Călin afirmă că definiția această explică faptul că aromânii deseori se declară greci, albanezi, bulgari cu toate că originea lor este diferită de popoare menționate (Călin, 2013: 12). Pe de altă parte, Manuela Nevaci în lucrarea sa (2012: 293) scrie că aromânii „au o puternică conștiință a unității de neam și de limbă cu românii din nordul Dunării: este vorba atât de conștiința romanității, cât și de conștiința românității”. Nevaci susține că conștiința românității este „veche de câteva secole, nefiind rodul exclusiv al inițiativei României”, dar nu oferă o explicație cu privire la a cui inițiativa ar mai fi. Dimpotrivă,

¹⁹ „Iako su govornici ovih idioma svjesni osobitosti svojega jezika, pa donekle i njegove povezanosti s rumunjskim, s time obično ne povezuju nikakvu nacionalnu ili pak jezičnu posebnost”

²⁰ „među Arumunjima pojedinih balkanskih zemalja ne postoji nikakav razvijeni osjećaj etničkog i kulturnog, a posebno ne nacionalnog jedinstva, ili osjećaj pripadnosti istoj matici”

sublinia faptul că România a înființat „câteva școli cu predare în limba română și a construit o biserică românească în orașul Korcea” (Nevaci, 2012: 294).

5.1. AROMÂNII

Despre originea aromânilor există două teorii. Prima teorie (Livescu, 2004: 74, Dinas, 2011:286) susține deplasarea aromânilor dinspre nordul Balcanilor înspre zonele actuale (Grecia, Albania, Macedonia). După articolul lui Constantinos D. Dinas, această teorie „se bazează pe mărturii indirecte ale cronicarilor bizantini, care vorbesc despre o posibilă migrare a aromânilor spre sud, înspre Macedonia și Thesalia” (2011: 286). Un susținător al acestei teorii este Grigore Brâncuș care afirmă că „aromânii au coborât în actualele zone (...), dintr-o regiune în apropierea Dunării” (2005: 62). A doua teorie susține că „aromânii sunt autohtoni pe locurile unde se află, continuând populația romanizată din sudul Peninsulei Balcanice” (Livescu, 2004: 74). După studiu Michaeliei Livescu (2004: 74), unii lingviști români și greci susțin cea de-a doua teorie, iar dintre românii s-au numărat Th. Capidan, Tache Papahagi și Nicolae Saramandu care susține că „dialectul aromân își are originea în sudul Dunării” (2016: 14). Saramandu (2016: 9) este de părere că „originea dialectelor românești nu trebuie căutată în vastul spațiu romanizat din nordul și sudul Dunării, unde, în ținuturile stăpânite de romani, s-a creat un *continuum romanicum*, o „pânză de romanitate”, care s-a destrămat în urma așezării slavilor în sudul Dunării”.

Livescu este de părere că cele două teorii nu se exclud, „fiind posibil ca unii din românii suddunăreni de lângă Dunăre să fi coborât spre sud, unde au găsit alte grupe de români autohtoni” (Ibidem). Pe de altă parte, Dinas este susținător al celei de-a doua teorii, afirmând argumentarea ei mai bogată prin dovezile istorice și lingvistice (Dinas, 2011: 286).

Dintre popoarele române suddunărene, numai aromânii „și-au păstrat numele etnic de la romanus, își spun armân, rămân” (Livescu, 2004: 71). După studiu lui T. Kahl (2004: 265), denumiri în uzul științific derivate de la etnonimul *armân* sunt prezente în toate limbile moderne, dar folosirea lor în afară lumii științifice este foarte puțin răspândită. Kahl susține că de către popoare vecine cea mai folosită denumire pentru aromâni este *vlah* (Ibidem). Alte denumiri pentru aromâni sunt *cincari* (sârb. *чунчару*, rom. *țințari*), grecii îi numesc *cuțovlahi*, o noțiunea cu notă peiorativă, iar *rēmëri* și *çobani* sunt denumirile folosite de către albanezii (Kahl, 2004, Livescu, 2004).

Ceea ce privește identitatea și autodeterminarea aromânilor, Călin în studiul său a cercetat tema această și a scris despre intervenirea României pentru a dirija decizia autodeterminării lor.

El susține că identitatea etnică nu este fixă și că „pot coexistă mai multe identități etnice” (Călin, 2013: 19). El este de părere că „decizia autodeterminării trebuie să le aparțină lor, ei nu pot fi forțați să fie români din afară granițelor cum a votat Parlamentul României pe 8 mai 2013 prin Legea 176/2013, modificând Legea 299/2007 privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni” (Ibidem). „Această lege practic le impune aromânilor să fie români fără a fi consultați, încălcându-se astfel drepturile omului la liberă conștiință și autodeterminare precum și Recomandarea Consiliului Europei 1333/1997. Această lege a stârnit numeroase proteste ale organizațiilor culturale aromâne atât în România cât și în Grecia și Albania și diaspora” (Ibidem). Din acest fapt se poate observa că România încă respectă formula menționată mai sus, că *o limbă înseamnă o națiune*. Faptul este că o limbă face parte din identitatea fiecărei persoane și este un semn puternic de apartenență la o comunitate, de aceea se abuzează limbă foarte des pentru atingerea scopurilor politice și manipulare.

Conform articolului al R. Baltasiu și E. Țîrcomnicu (2008: 41) Grecia are „cea mai consistentă politică de control a minorităților din Balcani”. Ei afirmă că „Grecia nu recunoaște pe români ca minoritate, singura concesie fiind teoria că latinofonii din Grecia sunt greci latinizați, care, prin tradiție, se numesc vlahi” (Ibidem).

În ceea ce privește Macedonia, conform articolului al V. Marola (2013: 357), „Macedonia este singurul stat balcanic, în care vlahii sunt recunoscuți expres prin Constituție ca o etnie constitutivă statului. Ultimele statistici oficiale înregistrau circa 8.000 de vlahi, în timp ce organizațiile lor apreciază că numărul general al vlahilor variază între 100.000 și 150.000 de persoane”. În ceea ce privește limba vlahilor, adică aromânilor în Macedonia, ei au reușit să o introducă în domeniu comunicării publice (Marola, 2013: 357). Au fost fondate ziare și reviste în dialectul aromân și „există un program săptămânal TV și un program zilnic de 30 de minute la Radio Skopje” (Ibidem). Învățământul și limba liturghiei care sunt, potrivit lui Baltasiu și Țîrcomnicu (BȚ), „cei doi factori esențiali ai păstrării identității” în Macedonia nu sunt în poziție invidiată. „Învățământul în limba maternă este limitat la câteva școli (sub zece) și, acolo, este opțional și redus la câteva ore, iar bisericile din interiorul comunităților aromâne încă nu au dreptul la liturghie în limba română sau în dialect” (BȚ, 2008: 42).

Numărul aromânilor din Albania este estimat la 400 000, dar vorbitori ai dialectului la 100 000 (BȚ. 2008: 45). Conform articolului al V. Marola, „în Constituția Albaniei aromânii nu sunt recunoscuți ca minoritate, ci ca un grup folcloric” (2013: 355). Baltasiu și Țîrcomnicu în articolul lor afirmă că „în prezent statul român nu a reușit decât subvenționarea a doua școli,

nici una în Tirana, la Corcea (într-o anexă a Bisericii vechi) și la Deviaca (în sud). La Deviaca, cu sprijin din România, comunitatea locală a reușit să deschidă unica gradiniță din regiune cu predare în dialect” (BȚ, 2008: 45).

În Bulgaria, conform articolului al V. Marola (2013: 361), „trăiesc estimativ 2.000-3.000 de aromâni, numiți vlahi aromâni, populație majoritară în 12 localități situate îndeosebi în regiunea Munților Rodhopi din sudul Bulgariei și în regiunea Osigova, precum și în Sofia”. Conform web site-ului Ambasadei României în Republica Bulgaria (URL 1) există publicația periodică în aromână: „Buletinul „Armânul” este editat de 6 ori pe an de Centrul pentru limbă și cultură aromână, într-un tiraj de 1000 de exemplare, cu finanțare proprie. Buletinul este distribuit filialelor Societății Aromânilor din Sofia, precum și organizațiilor aromâne din statele balcanice, Europa Occidentală, America și Australia”.

5.2. MEGLENOROMÂNII

Meglenoromânii sunt un grup etnic restrâns la Balcani (Livescu, 2004: 90), iar limbă lor este pe cale de dispariție. Despre originea meglenoromânilor și a limbii lor există ca și în privirea aromânilor, două teorii. Prima este susținută de către Ovid Densusianu care crede că „meglenoromână este un subdialect al dacoromânei” (Livescu, 2004: 92). A doua teorie este susținută de Sextil Pușcariu și Th. Capidan care afirmă că meglenoromânii au origine suddunăreană, iar limba lor „are mai multe asemănări cu aromână decât cu dacoromână” (Ibidem). Conform articolului al V. Marola (2013: 359), meglenoromânii din Grecia locuiesc „în regiunea Meglen din nordul Greciei”, iar în Macedonia locuiesc în localitățile Geygelița (sic!), Veles, Skopje și în altele. După studiu al D. Lozovanu, meglenoromânii au încetat să folosească acum câteva secole etnonimul de rumân, o variantă dialectică a celui de român (Lozovanu, 2011: 276). Ei, ca și istroromâni, și-au pierdut numele etnic de român și se înșșiși denumesc *vlas*i sau *vlaș* (la pl.) și *vla* sau *vlau* (la sg.), dar folosirea termenilor care desemnează localitate din care provin este mai frecventă (Livescu, 2004: 90, Lozovanu, 2011: 276). Lozovanu susține că deși sunt conștienți că limba lor se deosebește de limbile slavice și de greaca, meglenoromânii nu au sentimentul unei naționalități proprii (Lozovanu, 2011: 277).

Marola afirmă că numărul meglenoromânilor este numai 5.500 de persoane și ei se află „în pericol de extincție etnică” (2013: 359). Cei care trăiesc în Grecia se declară oficial greci, iar cei din Republica Macedonia se declară macedoneni sau *vlas*i (Lozovanu, 2011: 277). Lozovanu afirmă că, chiar dacă meglenoromânii s-ar declara altfel de greci, nu ar fi recunoscuți (Ibidem). Deprecierea lor numerică și „pierderea conștiinței naționale român *vlas*” sunt cauzate prin politica de asimilare, „deznaționalizare a Greciei și mai puțin a Republicii Macedonia, duse mai insistent după primul război mondial” (Lozovanu, 2011: 277-278). Pe lângă politicile urmărite de statele în care sunt meglenoromânii situați, există o altă problemă, adică o altă pricină dispariției lor. Cum susține Livescu, meglenoromânii „nu au literatură cultă, ci numai unele producții populare” (Livescu, 2004: 95). E. Țîrcomnicu afirmă că „viitorul lingvistic și cultural merge spre asimilare și aculturație” (2009: 458). El este de părere că în 50 de ani dialectul meglenoromân va rămâne în istorie (Ibidem). În ceea ce privește politica românească privind dialectul meglenoromân Țîrcomnicu susține că: „Politici culturale la inițiativa statului român în parteneriat cu celelalte state balcanice, dublate de o susținere europeană pentru supraviețuirea acestui dialect, ar putea însă produce un interes în folosirea și prezervarea dialectului” (2009: 459).

5.3. ISTROROMÂNII

Conform studiului lui V. Frăţilă (2015: 158) istroromânii sunt „cel mai mic grup de români sud-dunăreni care vorbesc un dialect propriu”. Ei sunt stabiliţi la Peninsula Istria, „la nord şi la sud de Muntele Mare (it. Monte Maggiore, cr. Učka Gora), fiind continuatorii marelui grup al românilor apuseni” (Ibidem). Kovačec (1995:68) în articolul sau scrie că există opinii diferite despre originea așa-zişilor români apuseni. Unii susţin că ei provin din zonele de nord-vest ale arealului lingvistic dacoromânesc, iar alţii cred că strămoşii istroromânilor sunt o populaţie autohtonă romanică (română) din partea de nord-vest a Peninsulei Balcanice din sudul Dunării, care au venit pe coasta Adriatică în fugă de la turci (Ibidem).

Kovačec (1995: 67) scrie că astăzi este în general acceptată opinie că istroromâni sunt descendenţi ai vlahilor balcanici. El susţine că majoritatea vlahilor a ajuns în Istria în secolul al XVI-lea. Ei au reuşit să-şi păstreze limba acolo unde s-ar putea angaja în ocupaţiile lor, cum ar fi creşterea vitelor şi arderea cărbunelui (Ibidem).

După studiul lui V. Frăţilă (2012: 635) istroromânii „se împart în două grupuri: grupul de nord şi grupul de sud, despărţiţi de şirul munţilor numiţi Monte Maggiore”. Grupul de nord s-a stabilit în sat Jeian (cr. Žejane), iar grupul de sud trăieşte în satele Letai, Gradine, Susnieviţa, Noselo, Sucodru (Frăţilă, 2012: 636). Numărul istroromânilor este în continuă scădere: conform studiului lui Kovačec (1995: 66) la începutul anilor 60 din secolul trecut în satele enumerate istroromână a fost vorbită de aproximativ 1500 de vorbitori, iar după studiul lui Filipi din anul 2002 (p. 44), numărul vorbitorilor nu depăşeşte cifra de 250.

În ceea ce priveşte statutul dialectului istroromân, aproape nu există o instituţie care ar contribui la păstrarea limbii (Kovačec, 1995: 66). Kovačec susţine că şcoala şi biserica au folosit întotdeauna limba croată şi că niciodată istroromână nu a fost limba învăţământului (Ibidem). Şi D. Katunar (2008: 85) în articolul sau scrie că utilizarea limbii istroromâne este restrânsă la casa şi familie. Numai în Jeian istroromână este limba satului. Majoritatea vorbitorilor de istroromână se declară croaţi, iar mai puţini se declară italieni (Katunar, 2008: 88). Katunar susţine că ei nu se percep ca o comunitate care este separată de restul de o identitate naţională separată (Ibidem). Lipsa identităţii naţionale, dar şi a tradiţiei literare, sunt câteva dintre motivele dispariţiei limbii istroromâne.

6. VORBITORI DE DACOROMÂNĂ DIN AFARA GRANIȚELOR ROMÂNIEI

Așa cum se poate vedea în capitolele anterioare, limba română, adică varietățile sale se vorbește și în afara granițelor României. Dacoromâna este singurul dialect istoric al limbii române care a reușit să obțină statutul de limbajul standard, adică limba națională. Cu toate acestea, chiar înainte de standardizarea lui, dacoromâna a reușit să se extindă dincolo de granițele naționale. Acest capitol se va ocupa de varietățile de dacoromâna prezente în țările (sud-est) europene.

6.1. ROMII BĂIEȘI

Pe baza limbii materne, în Croația există trei grupuri de romi: vorbitorii a căror limbă maternă este *romani čhib* (limba *rromani*), vorbitori a căror limbă maternă este un dialect al dacoromânei și vorbitorii a căror limbă maternă este albaneză (Radosavljević, 2007: 507). Mai mult de jumătate din populația romă totală în Croația sunt vorbitorii a căror limbă maternă este română (Radosavljević, 2016: 185). În croată, ei sunt denumiți *Bajași*, iar trăiesc și în alte țările europene de sud-est. În Bosnia și Herțegovina sunt denumiți *Karavlas*, în Bulgaria și România sunt denumiți *rudari*, iar în Serbia denumirea lor are câteva variante: *Banjași*, *Bejași*, *Bajași* (Radosavljević, 2012: 247). În ceea ce privește noțiunea rom, unii băieși nu sunt mulțumiți cu denumirea această:

„În privința identității și autodenunirii, de multe ori băieșii nu acceptă termenul de rom prin care sunt denumiți, deoarece consideră că acest termen este utilizat pentru a-i desemna pe cei care au ca limbă maternă limba *rromani*, în timp ce limba lor maternă este româna. Deseori, ceilalți romi nu îi consideră romi adevărați, în timp ce ne-romii îi percep cel mai adesea ca fiind romi” (Radosavljević, 2012: 247).

Conform studiului lui Radosavljević (2012: 248), băieșii au venit în Croația „la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea, când a început migrarea romilor mineri din Transilvania”. Ei s-au stabilit în regiunea Međimurje în secolul al XIX-lea, „după dezrobirea romilor în Țările Române” (Ibidem). Cel mai mare număr de băieși trăiesc în nord-vestul și estul Croației, iar limba lor poate fi împărțită în trei subgrupuri dialectale: graiul ardelean, graiul muntean din Baranja și graiul muntean ludăresc (Radosavljević, 2012: 248).

Analizând recensământul din 2001 al Republicii Croația, Radosavljević (2007: 509) a constatat neconcordanțe în exprimarea identității și a limbii materne. El susține că în județul Međimurje

populația romă constituie cel mai mare număr de băieții a căror limba maternă cu siguranță este româna, dar conform recensământului majoritatea a pus limba rromani ca limba maternă sa (Ibidem). Deși sunt conștienți de diferențele dintre limba lor și limba rromani, Radosavljević afirmă că ei își identifică identitatea etnică cu numele limbi. Mai ales, „majoritatea nu știe că limba lor este un varietet al limbii române” (Radosavljević, 2016: 186). Și unii cercetători scriu greșit despre limba băieților precum Hrvatić care scrie „... llimba d’bjaš, unul dintre dialectele românești al romani čhib” (Hrvatić, 2000: 257, 2004: 370). Această dezinformare cu privire la modul în care limba băieților este legată de limba rromani, pătrunde în lucrările de masterat ale studenților de la Facultatea de Învățământ care au scris despre romi din Međimurje și despre rolul de asistent rom didactic.²¹ Deoarece sunt viitori învățători, este deosebit de important ca aceștia să înțeleagă și să învețe despre istoria și limba băieților, ca ei înșiși pot să facă părinți și copii romilor băieți conștienți de originea limbii lor și să contribuie astfel la păstrarea culturii lor.

6.2. COMUNITATEA ROMÂNOFONĂ ÎN REPUBLICA SERBIA

În Republica Serbia există trei comunități a căror limba maternă este limba română: românii din Banatul sârbesc, românii timoceni și băieții (Sorescu Marinković, 2007: 863). Conform lucrării lui Sorescu Marinković, majoritatea membrilor comunității sunt bilingvi, „vorbind atât limba română, cât și limba sârbă (Ibidem).

Conform lucrării a V. Milivoievici (URL 2), „cea mai veche atestare documentară a prezenței românilor în Banatul sârbesc (de sud și central) datează încă din secolele XIV-XV”. Milivoievici afirmă că românii din Voivodina întotdeauna acordau prea multă importanță a valorificării și promovării identității spirituale și culturale. „Acest demers se întrevede în colectarea și înregistrarea tuturor bunurilor materiale și culturale, precum obiecte tradiționale, opere de artă, documente de arhivă, cărți și publicații” (Milivoievici, URL 2).

Românii din Banatul sârbesc numără 35 000 de persoane și sunt stabiliți în Panciova, Novi Sad, Zreman și în Biserică Albă (SM, 2007: 863, Marola, 2013: 362). Conform lui V. Marola (2013: 362), „în Banatul sârbesc românii reprezentau o populație autohtonă”, iar I. Gherman susține că la păstrarea identității lor „contribuie și legăturile strânse cu românii din județele

²¹ Vezi: Marcuș, I. Uloga romskih pomagača u nastavi. 2016, p. 15. Disponibil pe: <https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg%3A100/datastream/PDF/view>
Goričanec, E. Integracija Roma u redovni odgojno-obrazovni sustav u Međimurskoj županiji. 2019, p. 9. Disponibil pe: <https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/en/islandora/object/ufzg%3A1193/datastream/PDF/view>

limitrofe, Timiș și Caraș Severin” (Gherman, 2003: 465). Gligor Popi în studiul său scrie că românii de la sud de Dunăre locuiesc „fie în localități omogene, fie împreună cu aparținători ai altor popoare și naționalități. Localitățile în care trăiesc în mare parte români sunt situate de-a lungul drumului internațional care leagă Belgradul, prin Panciova, până la Vârșeț și care continuă spre Timișoara” (Popi, 1996: 16).

Sorescu Marinković susține că „românii din Banatul sârbesc, pe lângă dialectul local, vorbesc și limba română literară, pe care o învață la școală, aceasta fiind singura comunitate românofonă de pe teritoriul Serbiei care are acces la educație și serviciu religios în limba maternă” (2007: 863). Conform lui Milivoievici (URL 2) există câteva zeci de biserici. În ceea ce privește viața culturală a românilor din Banatul sârbesc, Milivoievici scrie că în anul 2008 „s-a fondat Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, la propunerea lui Daniel Petrovici, președintele Consiliului Național al Minorității Naționale Române din republica Serbia, Consiliul Național și Guvernul Voivodinei. Până în prezent, Institutul a avut o bogată activitate culturală și documentare științifică, reprezentând un prețios edificiu de cultură a românilor din acest spațiu geografic și istoric” (Ibidem).

Românii de pe Valea Timocului sârbesc trăiesc în zona cuprinsă între fluviul Dunăre la nord, râul Morava la vest și Munții Rtanj la sud și „formând un continuu demografic cu comunitatea de români din nord-vestul Bulgariei, aflată între orașul Vidin, granița cu Serbia și Dunăre” (SM, 2007: 864). Românii timoceni trăiesc „în mai mult de o sută localități aflate pe teritoriul câtorva regiuni administrative, și anume: Bor, Đerdap, Golubovac, Kladovo, Majdanpek, Negotin, Požarevac, Resava și Zaječar” (SM, 2007: 865).

Conform lucrării a Sorescu Marinković (2006: 73), autoritățile sârbești folosesc termenul *vlahi* pentru denumirea comunității românilor timoceni. Despre autodenunțarea lor, Sorescu Marinković (2006: 74) scrie următoarele:

„De regulă, locuitorii de pe Valea Timocului folosesc termenul român/rumân pentru a se autodenunți, în timp ce populația slavă în mijlocul căreia trăiesc utilizează etnonimul vlah. Ba mai mult, atunci când vorbesc românește, românii timoceni spun că sunt rumâni, iar când vorbesc sârbește/bulgărește afirmă că sunt vlahi (sr./bg. Vlasi)”.

Conform recensământului din anul 2011, numărul timocenilor (încadrați la o rubrică specială – vlahi, separat de români) a fost 35 330. Din 35 330 de persoane care s-au declarat *vlasî* (sr.), 28 918 de persoane au declarat limba vlahă ca o limba maternă, iar numai 186 de persoane au declarat limba română ca o limba maternă (stat.gov.rs). Este interesant faptul că în total sunt 43 095 de persoane care au declarat vlahă ca limba maternă. Huțanu și Sorescu Marinkovic cred că sârbi sunt cei care au vlahă drept limba maternă (2017: 2).

După studiilor ale Sorescu Marinković (SM) (2006: 74, 2007: 865), românii de pe Valea Timocului sârbesc se pot împărți în două grupe, din punct de vedere dialectal: ungureni și țărani. „Ungurenii, mult mai numeroși și locuind în regiunea delimitată de râul Morava la vest, Crna Reka la sud, Dunăre la nord și Timoc la est, vorbesc un grai care reprezintă continuarea directă a subdialectului bănățean, în timp ce graiul țăranilor, care trăiesc în regiunea Ključ și Negotinska Krajna, este foarte apropiat de subdialectul muntean al limbii române” (SM, 2006: 74-75).

În studiul recent (2017: 2), Huțanu și Sorescu-Marinković susțin că graiul timocenilor este „o variantă arhaică, neunitară, a limbii române, alcătuită din patru grupuri dialectale: țăranii, ungurenii, muntenii și bufanii”. Munteni vorbesc „un grai de tranziție între cel al țăranilor și cel al ungurenilor” (Ibidem), iar graiul bufanilor, care se găsesc numai în orașul minier Majdanpek, „prezintă o serie de trăsături comune cu graiurile din Transilvania (SM, 2009: 195).

Cum este menționat mai sus, în Serbia trăiește și o comunitate românofonă numita băieși. „Băieșii sau rudarii sunt mici grupuri etnice care vorbesc subdialecte (mai mult sau mai puțin) arhaice ale limbii române” (SM, 2007: 866). Ei sunt „considerați romi de populațiile înconjurătoare”, dar nu cunosc limba romă (SM, 2007: 867). Ca și în Croația, băieșii au venit în Serbia după dezrobirea romilor în Țările Române, iar astăzi locuiesc în Banatul sârbesc și la sudul de Dunăre (SM, 2007: 867). Conform lui Sorescu Marinković (2007: 867) „în afară de profesione (lingurari, fusari, coritari, rudari), sunt folosite și următoarele etnonime: țigani / țâgani, Cigani Rumuni / rumunski Cigani („țigani români”), Vlaški Cigani („țigani vlahi”) sau Karavlasî”. Băieșii nu sunt recunoscuți ca o minoritate națională în Serbia (srbija.gov.rs) și de aceea în recensămintele oficiale se declară români, vlahi, romi sau sârbi, deoarece numărul lor este necunoscut. Sorescu Marinković crede că numărul lor poate fi aproximativ 10.000 de persoane, „însă ea trebuie privită cu circumspecție, deoarece această estimare se bazează pe atitudinea băieșilor înșiși față de limba comunității lor și față de alte așezări de băieși pe care le

cunosc” (2007: 867). În ceea ce privește limba lor, în Banatul sârbesc de exemplu, Sorescu Marinković (2007: 869) scrie că „băieșii coabitează în unele sate cu românii și, prin urmare, idiomul vorbit de aceștia suferă influența subdialectelor vorbite de românii bănățeni, precum și a limbii române literare care se predă în școală”.

6.3. COMUNITATEA ROMÂNOFONĂ ÎN BULGARIA

Conform recensământului din 2011, în Bulgaria 5.454 de persoane s-au declarat vorbitori de limba română, „din care cele mai mare grupuri sunt reprezentate de: ‚vlahi’ – 1.964, romi – 1.837, români – 822, bulgari – 733” (URL 3). Conform aceluiași recensământ numărul cetățenilor bulgari care s-au declarat etnici români este de 866, iar cel al cetățenilor bulgari care s-au declarat etnici vlahi este de 3.598 (URL 1). Conform web-sitelui al Ambasadei României în Republica Bulgaria (URL 1), există câteva organizații și asociații culturale românești precum sunt Uniunea Etnicilor Români din Bulgaria „AVE” (UERB, înființată în 2003), Comunitatea Românilor din Bulgaria (CRB, creată în 2002, reînregistrată în 2015) ș.a.m.d. În ceea ce privește învățământul în limba română, la același site-ul scrie că „nu există învățământ de stat primar și secundar în limba română ca limbă maternă. Organizațiile românești din Bulgaria organizează sporadic cursuri de limba română de la ciclul preșcolar, până la cel liceal” (URL 1). În Bulgaria se publica două reviste în limba română: „Revista” „Salut Românesc” este o revistă trilingvă, editată periodic de Uniunea Etnicilor Români din Bulgaria. Revista „Timpul”, bilingvă, a fost editată lunar de Asociația Vlahilor din Bulgaria și Comunitatea Românilor din Bulgaria. În prezent aceasta se editează sporadic” (URL 1). Conform articolului al V. Marola comunitățile românești se află într-o situație de neînviat: „Școlile românești au fost închise imediat după venirea comuniștilor, în 1945, la conducerea statului bulgar. Neavând nici biserici în 45 de ani de totalitarism, românii au fost destinați unui proces de asimilare forțată” (2013: 361).

6.4. COMUNITATEA ROMÂNOFONĂ ÎN UNGARIA

La ultimul recensământ în Ungaria 35.641 de cetățeni s-au declarat români (URL 4). După studiu Elenei Csobai, în Ungaria sunt „22 de localități locuite de populație românească, dintre care 11 localități se află în județul Bihor (Hajdú-Bihor), 8 în județul Bichiș, două în județul Csongrád” (2001: 108). Conform web-sitelui al Ambasadei României în Republica Ungaria (URL 5), exista câteva principalele instituții mass-media în limba română din Ungaria. Prima este *Foaia Românească*, săptămânal al românilor din Ungaria. Potrivit aceluiași site, „este cea mai veche publicație de limba română din Ungaria, înființată în 1951” (URL 5). *Cronica* este

„organul de presă al Autoguverării pe Țară a Românilor din Ungaria” (URL 5). Exista și emisiune radiofonică și de televiziune: „O voce românească” este „program zilnic de 2 ore în limba română”, iar „Ecranul Nostru” este emisiune săptămânală în limba română de 26 de minute” (URL 5).

7. POLITICA LINGVISTICĂ ȘI POLITICA EDUCAȚIONALĂ A MINORITĂȚILOR NAȚIONALE ÎN REPUBLICA CROAȚIA

În Republica Croația există 22 minorități naționale recunoscute constituțional (NN 85/2010) dintre care trei sunt vorbitorii a unui dialect al limbii române. Este vorba de romi, români și vlahi. Minorități naționale în Republica Croația conform Legii educației și învățământului în limba și scrisul minorităților naționale (NN 51/100) au dreptul la învățământul în propria limbă și scrisul. Pentru că istroromâni se declară cel mai adesea croați (Kovačec, 1995: 66), ei nu are statut de minoritate națională, iar romii băieși nu își pot exercita dreptul din cauza situației specifice a limbii lor, adică din cauză faptului că limba lor nu este standardizată sau codificată. Însă, datorită reformei curriculare, romii băieși ar putea învăța în curând limba lor maternă în școli.

Conform studiului al R. Lujić (2016: 103), politica lingvistică a Republicii Croația este parțial „răspuns legal la solicitările Uniunii Europene”²², Politica lingvistică a Uniunii Europene, cum scrie Lujić (2016: 101), aspiră la pluralismul lingvistic și o conduce cu o mulțime de legi și recomandări. Uniunea interzice discriminarea bazată pe limbă prin lege și subliniază importanța educației multilingve (Ibidem). Politica lingvistică croată, scrie Lujić, se manifestă prin „posibilitatea reglementată legal de organizare a diferitelor modele de educație bilingvă și multilingvă”²³ (2016: 103). Lujić dă dreptate lui Velički care scrie că „politică lingvistică în multe țări europene este aproape echivalentă cu politica educațională”²⁴ (Velički, 2007: 99).

Minoritățile naționale și lingvistice sunt protejate de Legea educației și învățământului în școlile primare și secundare (ZOOS; NN 87/08) (Lujić, 2016: 103). Dar, deși au dreptul la educație la limba și scrisul propriu, minoritatea națională romă nu s-a bucurat până acum de acest drept. Conform studiului al Šikić-Mikanović et. al. (2015: 53), există două motive:

²² „pravni odgovor na zahtjeve Europske unije”

²³ „zakonski regulirana mogućnost organiziranja različitih modela dvojezičnog i višejezičnog obrazovanja”

²⁴ „jezična politika u mnogim zemljama Europe gotovo poistovjećuje s obrazovnom politikom”

„...în primul rând, Croația a exclus limba rromani și limba băieșilor din lista limbilor protejate de Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare, iar, în al doilea rând, există puțini sau nu există deloc experți din domeniul învățământului care ar fi competenți din punct de vedere lingvistic pentru susținerea acelu învățământ”.²⁵

Conform articolului 43 din legea menționată mai sus, Lujić susține că „elevilor romi li se oferă asistență specială pentru învățarea limbii croate în școală în două forme: prin asigurarea asistentilor didactici și prin organizarea lecturii suplimentare ca una dintre formele de măsuri temporare pentru elevi care nu vorbesc bine limba croată”²⁶ (2016: 104).

În lucrarea sa, Lujić susține că „în Republica Croația există anumite diferențe în modul în care statul vede limbile: limbile romilor sunt considerate un obstacol, limbile minoritare drept uman, iar limbile străine o resursă suplimentară. O astfel de politica lingvistică reflectă și atitudinile statului față de cele trei comunități – romi, minorități și populația majoritară”²⁷ (2016: 107).

În Croația există trei modele educaționale conform cărora minoritățile naționale pot fi educate. Conform studiului al Lujić, primul model este modelul educațional separat bilingv. Modelul acesta, numit și modelul A, este organizat astfel încât predarea să se desfășoare în întregime în limba și scrisul minorității naționale (Lujić, 2016: 109). Învățarea limbii croate este obligatorie în același număr de ore în care este predată limba minorității (Ibidem). Modelul al doilea este model educațional bilingv bazat pe limba maternă. Caracteristica principală a acestui model, scrie Lujić, este „grija pentru limba maternă a elevilor și întărirea sentimentului identității”²⁸ (Lujić, 2016: 109). Așa-zis modelul B este organizat în așa fel încât predarea de la grupul de științe ale naturii să se desfășoare în limba croată, iar subiectele sociale în limba minorității naționale (Lujić, 2016: 110). Acest model este cel mai puțin ales dintre cele trei modele.

²⁵ „...kao prvo, Hrvatska je isključila romski i bajaški jezik iz popisa jezika zaštićenih Europskom poveljom o regionalnim i manjinskim jezicima, a kao drugo, malo je ili uopće nema stručnjaka za obrazovanje koji bi bili jezično kompetentni za održavanje te nastave”

²⁶ „učenicima Romima osigurava se posebna pomoć u učenju hrvatskog jezika u školi i to u dva oblika: osiguravanjem suradnika-pomagača u razrednoj nastavi i organiziranjem dopunske nastave kao jednog od oblika kratkotrajne privremene mjere za učenike koji ne govore dobro hrvatski jezik”

²⁷ „...u RH postoje određene razlike u tome kako država vidi jezike: romski jezici smatraju se preprekom, manjinski jezici ljudskim pravom, a strani jezici dodatnim resursom. U takvoj jezičnoj politici ogledaju se i stavovi države prema trima zajednicama – Romima, manjinama i većinskoj populaciji. ”

²⁸ „...glavno obilježje briga za materinski jezik učenika i ojačavanje osjećaja identiteta”

Orele în modelul al treilea, modelul C, sunt ținute în limba croată, iar orele de învățarea limbii materne a minorității naționale se țin între două și cinci ore școlare pe săptămâna (Ibidem). Conform studiului al Lujić (2016: 110), copiii de etnie romă „nu au posibilitatea educației bilingve, dar sunt incluși în sistemul educațional regulat croat”²⁹. Lujić scrie că sunt organizate programe preșcolare speciale pentru copii romi prin care aceștia învață limba croată pentru a se asimila din punct de vedere lingvistic și cultural (2016: 110-111).

Lujić concluzionează că Republica Croația aspiră la pluralismul lingvistic, dar, pentru a se armoniza cu reglementările europene, Lujić crede că este necesar să se ofere membrilor minorității rome educația în limba rromani, limba romilor băieși sau un alt idiom, care va fi determinat oficial în acord cu reprezentanții minorității rome (2016: 114).

Cum este menționat mai sus, reforma curriculară a făcut posibilă predarea și învățarea limbii rromani și limbii romilor băieși. După vizită Comitetului ad-hoc de experți pentru problemele romilor (CAHROM) al Consiliului Europei în anul 2014 în Croația, acesta a emis un „*Raport tematic privind protecția și promovarea limbilor vorbite de romi*”³⁰ (Radosavljević, 2021: 299). Grupul de experți „și-a exprimat convingerea că limba rromani și limba băieșilor ar trebui să fie recunoscute ca limbi minoritare vorbite de romi și incluse în programul și bugetul Ministerului Științei, Educației și Sportului, pe lângă cele 14 limbi minoritare deja acoperite”³¹ (Ibidem). În anul 2020, Ministerul Științei și Educației a publicat *Hotărâre privind adoptarea curriculumului pentru materia Limba și cultura minorității naționale a romilor în școlile primare și secundare din Republica Croația (modelul C)*³² (NN 52/2020). În Hotărâre este scris că „subiectul se străduiește să construiască o cultură școlară care să respecte diversitatea, interculturalismul și includere. Scopul subiectului este ca elevul să stăpânească activitățile lingvistice de bază de ascultare, vorbire, citire și scriere ori limba băieșilor ori limba rromani pentru a comunica, exprima și transmite gânduri în diferite situații de comunicare și în scopuri

²⁹ „Djeca romske populacije nemaju mogućnost dvojezičnog obrazovanja već se uključuju u redoviti hrvatski odgojno-obrazovni sustav”

³⁰ „Thematic report on the protection and promotion of languages spoken by Roma”

³¹ „stated their belief that Romani and Boyash Romanian should both be recognized as minority languages spoken by Roma and included in the programme and budget of the Ministry of Science, Education and Sports in addition to the 14 already covered minority languages”

³² „Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Jezik i kultura romske nacionalne manjine u osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj (model C)”

diferite”³³. Printre altele, scopul acestui subiect este „dezvoltarea unui sentiment de apartenență și respect pentru propria identitate lingvistică, cultură și tradiție, respectând în același timp alte comunități și valorile acestora”³⁴ (NN 52/2020). Acest subiect este programat să se desfășoare trei ore pe săptămâna (105 ore pe an) și poate fi extins la maximum cinci ore pe săptămâna (NN 52/2020).

³³ „Predmet teži izgradnji školske kulture koja poštuje različitost, interkulturizam i inkluzivnost. Cilj je predmeta da učenik ovladava temeljnim jezičnim djelatnostima slušanja, govorenja, čitanja i pisanja ili bajaškoga rumunjskoga jezika ili romskoga jezika radi sporazumijevanja, izražavanja i prenošenja misli u različitim komunikacijskim situacijama i u različite svrhe.”

³⁴ „razvijanje osjećaja pripadnosti i poštivanja vlastitoga jezičnoga identiteta, kulture i tradicije uz istodobno poštivanje drugih zajednica i njihovih vrijednosti”

8. CONCLUZIE

Conceptul de politică lingvistică a apărut în literatura lingvistică în anii șaptezeci ai secolului trecut, iar că o activitate politică a apărut simultan cu naționalism. Politica și planificarea lingvistică reprezintă o disciplină academică care are rădăcinile în cele mai diverse domenii ale științei, iar în lucrarea această este descrisă dintr-o perspectivă sociolingvistică. Un fel de politică și planificare lingvistică poate fi văzut încă în perioada Imperiului Roman când latină a fost lingua franca. În secolul al XIX-lea apar procesele mai serioase de politică și planificare lingvistică. Este o perioadă de construire a noilor state și națiuni unde limba a jucat un rol important. Limba unificată și standardizată permite statului să funcționeze eficient și să dezvolte o cultura comună, de aceea lideri politici au început să acorde multă importanță planificării lingvistice. Procesul unei politici lingvistice și a unei planificări lingvistice este prezentat prin exemplul moldovenesc. Susținută de Igor Cașu, politică națională sovietică în Basarabia a avut scop crearea unei identități naționale ‚moldovenești’, deosebite de cea românească. Adoptarea grafiei chirilice, crearea dicționarului rus-moldovenesc și purificarea limbii moldovenești de elemente româno-franceze au fost unele dintre pașii spre construirea noii identități moldovenești. Idiomurile romanice din Balcani, aromână și meglenoromână, sunt limbile periclitare din cauza numărului mic de vorbitori și din pricină că lipsește învățământul în acele limbi. Situația este asemănătoare cu istroromână care se vorbește în mai multe sate istriene în Croația. Deși limba lor maternă are legătură cu limba română, vorbitorii acestor idiomuri nu asociază nicio particularitate națională sau lingvistică cu ea. Cele trei limbi, alături de dacoromână, sunt dialecte istorice ale limbii române comune. Varietățile ale dacoromânei se vorbesc în afara granițelor României. În lucrarea această sunt descrise comunitățile românești din Europa de sud-est. Românii din Banatul sârbesc sunt singura comunitate românofonă de pe teritoriul Serbiei care are acces la educație și serviciu religios în limba maternă. O comunitate românofonă numita băieși trăiește în țările sud-est europene, iar aici este descrisă ca o comunitate românofonă din Serbia și Croația. Ei vorbesc un dialect al dacoromânei care în Croația se poate împărți în mai multe subdialecte. Având în vedere că, din păcate, unele varietăți ale limbii române (de exemplu istroromână în Croația) sunt pe cale de dispariție, vestea bună este că datorită reformei curriculare croate, romii băieși ar putea învăța în curând limba lor maternă în școli, ceea ce va ajuta foarte mult la păstrarea limbii.

9. SAŽETAK

Rad se bavi definiranjem jezične politike i jezičnoga planiranja, a primjere daje kroz rumunjski jezik i njegove varijetete u jugoistočnoj Europi. S pojavom nacionalnih država stavljen je naglasak na razvoj zajedničkoga jezika koji bi ujedinio narod. Obzirom da je jezik bitna odrednica identiteta, neki su vladajući iskoristili jezik kao sredstvo manipulacije za ostvarivanje ideoloških ciljeva. Stvaranje „moldavskog” standardnog jezika primjer je takve manipulacije. Osim navedenoga, prvi dio rada bavi se i razvojem te standardizacijom rumunjskog nacionalnog jezika. U središnjem je djelu rada opisan status balkanskoromanskih idioma, odnosno arumunjskog, istrorumunjskog i meglenorumunjskog jezika. Također je problematizirano njihovo porijeklo kao i samoidentifikacija o kojima postoje različiti stavovi u znanstvenim literaturama. U nastavku rada opisani su varijeteti dakorumunjskoga koji se govore izvan granica Rumunjske. Tako su opisani jezik Roma Bajaša u Hrvatskoj, rumunjoфона zajednica u Srbiji te su ukratko opisane i rumunjofone zajednice u Bugarskoj i Mađarskoj. Zadnje je poglavlje posvećeno jezičnoj politici u Hrvatskoj. Hrvatska jezična politika uglavnom se izjednačava s obrazovnom politikom pa se tako rad bavi hrvatskom obrazovnom politikom nacionalnih manjina, a dio poglavlja opisuje i kurikularnu reformu koja će omogućiti učenje materinskog jezika Roma Bajaša u školama.

10. BIBLIOGRAFIE

Baltasiu, R., Țîrcomnicu, E. (2008). Români din Balcani. Scurte considerații. *Sociologie Românească* 6(1), pp. 40-55. Disponibil pe:

http://revistasociologieromaneasca.ro/sr/article/view/2008_1_baltasiu (10 iunie 2020)

Bărbulescu, M. et al. (2014). *Istoria României*. Corint Educațional.

Berciu-Drăghicescu, A. (1996). *Români din Balcani. Cultură și spiritualitate*. București: Editura Globus

Bojoga, E. (2015). Limba română sau „moldovenească”? O perspectivă sociolingvistică asupra controversei actuale din Republica Moldova. În: Pomian, I., Mocanu, N., ed. *Înspre și dinspre Cluj: contribuții lingvistice: omagiu profesorului G.G. Neamțu la 70 de ani*. Cluj-Napoca: Argonaut, pp.107-123.

Brâncuș, G. (2005). *Introducere în istoria limbii române I*. Ediția a II-a. București: Editura Fundației România de Măine

Călin, M.I. (2013). *Comunitatea aromânilor din Dobrogea - studiu de geografie umană*. Teză de doctorat. Oradea: Universitatea de Oradea.

Cașu, I. (2000). *"Politica națională" în Moldova Sovietică, 1944-1989*. Chișinău: Editura Cartdidact

Csobai, E. (2001). Comunitatea românească din Cenadul Unguresc. În: Berenyi, M., ed. *Simpozion. Comunicările celui de al X-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria*. Giula: Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, pp. 108-115.

Dinas, C.D. (2011). Aromâna în cadrul latinității orientale. Exemplul graiului din zona Samarina. În: Nevaci, M., ed. *Studia linguistica et philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*. București: Editura Universității din București, pp. 283-291.

Draica, D. (2014). Școala Ardeleană și lupta pentru unificarea limbii și instituirea ortografiei românești (cu referire la Ion Budai Deleanu, 1760-1820). In: *Limba Română* nr. 2(224), pp. 168-175.

Druță, I. (2014). După 25 de ani: situația lingvistică din Republica Moldova. In: *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”* nr.3(34), pp. 28-30.

- Felecan, O., Felecan, N. (2017). Romanitate și românitare la reprezentanții Școlii Ardelene. În: *Limba Română*, nr. 5-6(241-242), pp. 69-79.
- Frățilă, V. (2012). Originea dialectelor limbii române în concepția lui G. Ivănescu. In: *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice*, L, Timișoara: Editura Universității de Vest, pp. 71-86.
- Gherman, I. (2003). *România și românii din jurul ei*. București, Editura Vremea.
- Greco, V. (2010). Idealul integrării culturale europene în preocupările lingvistice ale Școlii Ardelene. În: *Philologica Banatica. Omagiu Profesorului Ștefan Munteanu la 90 de ani*. Timișoara: Editura Mirton și Editura Amphora, pp. 169-178.
- Haja, G. (2019). Politicile lingvistice ale Academiei Române și Dicționarul limbii române. În: *Limba Română* nr.3(253), pp. 17-32.
- Hlihor, E. (2017). *Politica lingvistică și de securitate în societatea contemporană*. București: Editura Centrului tehnic-editorial al armatei.
- Huțanu, M., Sorescu Marinković, A. (2017). Sisteme ortografice și identitate lingvistică la comunitatea românofonă din estul Serbiei. *Diacronia* 7, A106 (1-14). Disponibil pe: <https://doi:10.17684/i7A106ro>
- Istrati, N. (2017). Școlile filosofice românești: de la Școala Ardeleană la Constatin Noica. In: *Interuniversitaria*. Bălți: Universitatea de Stat „Alecu Russo”, pp. 116-123. Disponibil pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/92419
- Kahl, T. (2004). Etonime la aromâni. In: *Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene*. Iași: Academia Română, Institutul de filologie română, pp.264-267.
- Kovačec, A. (1993). Status kontinentalnih balkanskoromanskih idioma i 'relativistički' pristup. In: Žic Fuchs, M., ed. *Suvremena lingvistika*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pp. 131-141.
- Kovačec, A. (1995). Jezik istarskih "Rumunja". *Annales. Series historia et sociologia*, V (6), pp.65-76.
- Livescu, M. (2004). *Varietățile diatopice ale limbii române*. Craiova: Editura Universitaria.

- Lozovanu, D. (2011). Meglenoromânii – aspecte istorice, geografice, etnoidentitare și etnodemografice. In: Berciu-Drăghicescu, A., coord. *Fărșeroți, moscopoleni, meglenoromâni: valorificarea on-line a patrimoniului cultural*. București: Biblioteca Bucureștilor, pp. 275-308.
- Lujić, R. (2016). Dvojezično i višejezično obrazovanje u Republici Hrvatskoj u svjetlu hrvatske jezične politike i planiranja. *Metodički ogledi*, 23(2), str. 99-120.
<https://hrcak.srce.hr/179365>
- Marola, V. (2013). Comunitățile românești sud-dunărene. In: *Revista Bistriței* nr. XXVII. Cluj-Napoca: Editura Accent, pp. 354-369.
- Moldovanu, Gh. (2004). Politică, planificare și amenajare lingvistică. In: *Limba Română XIV* (4-6). Chișinău, pp.140-142.
- Nevaci, M. (2012). Aspecte etnolingvistice la aromânii fărșeroți. In: Mocanu, N., Loșonți, D., Beltechi, E., ed. *Lucrările celui de-al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*. Cluj-Napoca: Editura: Argonaut, Scriptor, pp. 292-306.
- Oteanu, E. (2003). *Politica lingvistică și construcția statală în Republica Moldova*. Chișinău: IPP
- Popi, G. (1996). Românii din Banatul iugoslav între cele două războaie (1918-1941). Timișoara, Editura de Vest
- Radosavljević, P. (2007). Romi Bajași u Hrvatskoj – govornici rumunjskog dijalekta. In: Granić, J., ed. *Jezik i identiteti*. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, pp. 505-515.
- Radosavljević, P. (2012). Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația. In: *Philologica Jassyensia*, VIII, 2(16), pp.247-258.
- Radosavljević, P. (2016). Romi Bajași u Hrvatskoj. In: Pišković, T., Vuković, T. ed. *Drugi. Alteritet, identitet, kontakt u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Zbornik radova 44. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola - Hrvatski seminar za strane slaviste, pp.185-195.
- Radosavljević, P. (2021). The Current State of Boyash Romanian in Croatia. In: Sorescu-Marinković, A., Kahl, T., Sikimić, B., ed. *Boyash Studies: Researching "Our People"*. Berlin: Frank & Timme, pp. 283-309.

- Radovanović, M. (1986). *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada
- Saramandu, N. (2016). Teritoriul și perioada de formare a limbii române. Originea dialectelor românești. In: *Fonetica și dialectologie*, XXXV. București: Editura Academiei, pp. 5-25.
- Sorescu Marinković, A. (2006). Cultura populară a românilor din Timoc – încercare de periodizare a cercetărilor etnologice. *Philologica Jassyensia* II, nr. 1, Iași, pp. 73–92.
- Sorescu Marinković, A. (2007). Comunități românofone din Serbia. Identitate lingvistică sau ceva mai mult? In: *Români majoritari/Români minoritari: interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice*. Iași: Academia Română, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, pp. 863–876.
- Starčević, A. et al. (2019). *Jeziku je svejedno*. Zagreb: Sandorf
- Stănilă, V. (2006). Vlahi și aromâni: paralele în organizarea socială a aromânilor din România și Grecia. In: *Revista de Studii Române și Aromâne X (26)*, Paris, pp. 17-25.
- Šikić-Mićanović, L. et al. (2015). *Socijalno uključivanje djece Roma (RECI+): Izvještaj za Hrvatsku*, Zagreb: Tiskara Zelina
- Škiljan, D. (1988). *Jezična politika*. Zagreb: Biblioteka Naprijed
- Țîrcomnicu, E. (2009). Comunități care se sting: meglenoromânii – între aculturație și dispariție etnică. In: *Revista Română de Sociologie XX (5-6)*, București, pp.445-460
- Velički, D. (2007). Nova višejezičnost i učenje stranih jezika kao dio jezične politike. In: *Metodički ogledi*, 14 (1), pp.93-103.
- Wright, S. (2010). *Jezična politika i jezično planiranje. Od nacionalizma do globalizacije*. Zagreb: FPZ Biblioteka Politička misao
- Zafiu, R. (2020). Normative dictionaries. In: Lebsanft, F., & Tacke, F., ed. *Manual of Standardization in the Romance Languages*. Berlin, Boston: De Gruyter. pp. 261-280.

Sursele online

URL 1

Ambasada României în Republica Bulgaria

<https://sofia.mae.ro/node/804>

URL 2

Milivoievici, V. Comunitatea românească din Voivodina

<http://www.revista-studii-uvvg.ro/wp-content/uploads/2016/11/1.16.pdf>

URL 3

Ambasada României în Republica Bulgaria

<https://sofia.mae.ro/node/847>

URL 4

Date naționale ale recensământului din 2011 în Ungaria

http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tables_regional_00

URL 5

Ambasada României în Republica Ungaria

<https://budapesta.mae.ro/node/804>